

سرشناسه:	درگاهی، مهدی، ۱۳۶۰
عنوان و نام پدیدآور:	سب و لعن از منظر فقه مذاهب اسلامی / مهدی درگاهی
مشخصات نشر:	قم، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۴۳۹ ق = ۱۳۹۷
مشخصات ظاهری:	۴۰۰ ص
مرجع تولید:	پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۴۲۹-۳۵۳-۲
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیبا
یادداشت:	چاپ سوم: ۱۴۰۰
یادداشت:	کتابنامه: ص ۳۶۱ - ۴۰۸؛ همچنین به صورت زیرنویس
موضوع:	سب (فقه)
موضوع:	*Invective (Islamic saints) (Islamic law)
موضوع:	دعا و نفرین (فقه)
موضوع:	(Blessing and cursing) (Islamic law)
شناسه افزوده:	جامعه المصطفی ﷺ العالمية - مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
شناسه افزوده:	Almustafa International University/Almustafa International Translation and Publication center
رده‌بندی کنگره:	BP ۱۹۸ / ۶ / س ۲د۴ ۱۳۹۷
رده‌بندی دیویی:	۲۹۷/۳۷۹
شماره کتابشناسی ملی:	۵۰۵۸۱۳۶

BP ۱۰۸۶

تمام حقوق برای ناشر محفوظ است

سب و لعن از منظر فقه مذاهب اسلامی

تألیف: مهدی درگاهی

چاپ سوم: ۱۴۰۰ ش / ۱۴۴۲ ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

● چاپ: چاپخانه دیجیتال المصطفی ﷺ ● قیمت: ۱۱۴۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۵۰۰

مراکز پخش

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸:

تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴ / تلفکس: (داخلی ۱۰۵) / ۳۷۸۳۹۳۰۵ - ۰۲۵

◀ ایران، قم، بلوار محمدمامین، سه راه سالاریه. تلفن: ۳۲۱۳۳۱۰۶ - ۰۲۵

pub_almustafa

http://buy-pub.miu.ac.ir

miup@pub.miu.ac.ir

با تشکر از دست‌اندرکارانی که ما را در تولید این اثریاری رساندند.

● مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری

● مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت

● ناظر گرافیک: مسعود مهدوی

● ناظر فنی: سید محمد رضا جعفری

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

با توجه به هزینه‌ها و مشکلات عدیده، هر شخص حقیقی یا حقوقی که اقدام به چاپ، بازنویسی، کپی، تکثیر و یا هرگونه برداشت جهت تهیه کتاب و تبدیل آن به جزوه، cd، فایل الکترونیکی pdf، اسکن، عکسبرداری و یا انتشار در فضای مجازی نماید، شرعاً مجاز نمی‌باشد و پیگرد قانونی خواهد داشت.

سبّ و لعن از منظر فقه مذاهب اسلامی

مهدي درگاہی

مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فراروی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای‌بندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این رو مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و اندیشه‌های ناب و ژرف، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت بنیان‌گذاران این شجره طیّبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی رحمته‌الله و مقام معظم رهبری عنه‌الله می‌باشد.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی اقتضا دارد که دانش پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته به سرانجام خواهد رسید. این فرایند گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه‌چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و پژوهشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه نشاط علمی مراکز آموزشی و پژوهشی را در پی دارد.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی صلی‌الله‌عنه‌وآله‌وسلم‌وآل‌ه‌وصحبه‌ا‌سلام

پیش‌گفتار

پژوهش در زمینه فروع فقهی، پیشینه‌ای به درازای عمر مذاهب فقه اسلامی دارد. نظر به گستردگی اصول و روش اجتهاد فقه در جهان اسلام، شناخت آراء و دیدگاه‌های مذاهب گوناگون فقهی در زمینه فروع فقهی در قالب پژوهش‌های فقهی با رویکرد فقه مذاهب اسلامی و با نگاهی به آراء و ادله مذاهب مختلف فقهی نیز از دیرباز مورد توجه علمای اسلامی قرار گرفته است.

در پرتو پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی ایران، عرصه‌ای شگرف برای شناخت و شناساندن فقه مذهب جعفری به جهان و زمینه‌ای برای تعامل با دیگر اندیشه‌های فقه اسلامی جهت معرفی آموزه‌های اصیل فقه جعفری فراهم گردید. نهادهای علمی و تحقیقاتی، از جمله جامعه المصطفی ع‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، تمام تلاش و همت خود را در جهت استفاده از این ظرفیت عظیم به‌کار گرفته و زمینه‌های لازم برای گسترش و معرفی حقایق فقه جعفری در سطح بین‌الملل و جهان اسلام را فراهم ساخته است.

گروه فقه و اصول پژوهش‌کننده علوم اسلامی پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ع‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در این راستا و با در نظر گرفتن آراء و دیدگاه‌های دیگر مذاهب فقهی، طرحی را ناظر به مسئله «سب و لعن از منظر فقه مذاهب اسلامی» در دستور کار قرار داد تا بر اساس آن، پژوهشی در متون فقهی و روایی صورت گیرد و با استناد به این متون، که از منابع معتبر و اصیل مذاهب فقه اسلامی شمرده می‌شود، مواضع فقه اسلامی پیرامون مسئله سب و لعن مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد.

ضرورت این پژوهش، با مشاهده برخی رفتارهای پیروان مذاهب و نحله‌های گوناگون

کلامی و فقهی در تعامل با یکدیگر آشکار می‌شود؛ به‌ویژه که گاه با نوعی تعصب و جانبداری کورکورانه همراه بوده و برگرفته از دیدگاه برخی اندیشوران حوزه فقه اسلامی می‌باشد. چه این‌که کوتاهی در تفسیر درست از مفهوم سب و لعن و تفکیک آن دو و تبیین حکم هر کدام، علاوه بر آن‌که منجر به ایجاد کدورت بین پیروان مذاهب فقهی است، باعث شده تا عده‌ای از نواندیشان فقه اسلامی، حتی با حسن نیت، لعن و ناسزا را عملی ممنوع انگارند و با استناد به ادله حرمت سب، لعن را نیز به آن ضمیمه کنند، تا جایی که معتقدند لعن‌های بیان شده در قرآن مجید، نمی‌تواند دلیلی برای جواز لعن غیر خداوند بر صاحبان اوصاف و گروه‌های نام‌برده در قرآن باشد. گروهی دیگر، جواز لعن با همان الفاظ قرآنی به صورت کلی و عام پذیرفته‌اند و مصادیق مشروعیت لعن را عناوینی کلی همچون کفار، مشرکان و منافقان مطرح کردند؛ بدون آن‌که جواز لعن با نام و نشان خاص نسبت به فردی معین را بپذیرند. اینان فهم خود از گزاره‌های فقهی را رأی و نظر غالب فقهای اسلامی معرفی کرده، حتی به سلف صالح نسبت می‌دهند؛ تا جایی که پیروان اهل بیت علیهم‌السلام و مذهب جعفری را به سب و لعن یاران خدوم پیامبر اعظم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم متهم می‌کنند و این را از بزرگ‌ترین شعائر و نشانه‌های تشیع و فقه جعفری پنداشتند!

این عنوان پس از تصویب در پژوهشکده علوم اسلامی، مورد توجه شورای علمی پژوهشگاه المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم قرار گرفت و تحقیق در این موضوع به فاضل ارجمند و پژوهشگر گروه فقه و اصول «حجت الاسلام و المسلمین حاج شیخ مهدی درگاهی» سپرده شد.

اثر حاضر در صدد ارائه تصویری روشن از مفهوم سب و لعن در گزاره‌های اسلامی و دیدگاه و نظریه فقهای مذاهب اسلامی در اعصار مختلف پیرامون سب و لعن است. ایشان ضمن تبیین ابعاد اخلاقی، اجتماعی و سیاسی موضوع سب و لعن و همچنین واکاوی تاریخی درباره کشف بنیان‌گذاران سب و شتم در کنار لعن با نام و نشان در جامعه اسلامی، در دو بخش دیگر، جداگانه، سب و لعن در فقه مذاهب اسلامی را مورد مطالعه و تحلیل فقهی قرار داده است. نخست، حکم اصل سب و دیدگاه فقهای اسلامی درباره آن مطرح شده و با

بررسی منابع فقهی، حکم سبّ از منظر مذاهب اسلامی تبیین گشته و مواردی که در کلمات علما به عنوان استثنائات سبّ در فقه اسلامی مورد تأکید قرار گرفته، تحلیل و بررسی شده است. در انتهای این بخش، مجازات سبّ‌کننده به خداوند، پیامبر اعظم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، سایر انبیا، اهل بیت عصمت و طهارت عَلَيْهِمُ السَّلَام و مسلمانان از منظر فقه اسلامی مورد بحث و پژوهش قرار گرفته است. در بخش اخیر، دیدگاه‌های علمای اسلامی درباره لعن، مطالعه شد و حکم آن در منابع مشترک فریقین در فقه اسلامی بررسی گردید. در انتها، حکم لعن بر اشخاص مورد احترام نزد برخی مسلمین در پرتو حفظ نظام اسلام و جامعه مسلمین از منظر فقه مذهب جعفری تبیین شده است.

پژوهشکده علوم اسلامی ضمن تقدیر از تلاش ایشان در تدوین این اثر، برای معرفی و شناساندن فقه اسلامی در سطح بین‌الملل و آشنایی فرهیختگان و دانش‌پژوهان عرصه فقه مذاهب، از عنایت ریاست محترم پژوهشگاه المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر حسین متقی، و نظارت مدیر محترم گروه فقه و اصول حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر محسن ملک افصلی و نیز از همکاری بخش‌های مختلف جامعه المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ که امکان چاپ و نشر این پژوهش را در قالب کتاب فراهم کرده‌اند، تشکر و قدردانی می‌شود.

پژوهشکده علوم اسلامی

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

فهرست

مقدمه ۱۵

بخش اول: کلیات و مفاهیم

۱. مفاهیم ۲۱

گفتار اول: مفهوم لعن و تمایز آن با واژگان همگون در فرهنگ اسلامی ۲۱

مبحث اول: لعن در لغت ۲۱

مبحث دوم: لعن در اصطلاح قرآنی ۲۲

مبحث سوم: واژگان همگون با لعن در قرآن و تمایزات آن ۲۶

الف) تبری (برائت) ۲۶

ب) رجم ۲۸

ج) ویل ۳۰

د) بُعد ۳۱

ه) بَهل ۳۲

و) غَضَب ۳۳

ز) سَخَط ۳۴

ح) خَسَأ ۳۶

ط) شُحِق ۳۷

جمع‌بندی ۳۸

گفتار دوم: مفهوم سب در فرهنگ اسلامی ۳۸

گفتار سوم: مفهوم حکم در فرهنگ اسلامی ۴۲

گفتار چهارم: مفهوم فقه و مذاهب در فرهنگ اسلامی ۴۶

مبحث اول: مفهوم فقه ۴۶

مبحث دوم: مفهوم مذاهب ۴۸

۲. کلیات ۴۹
- گفتار اول: بنیان‌گذاران سب و شتم در کنار لعن متصف شدگان به کفر و فسق ۴۹
- گفتار دوم: بررسی ابعاد اخلاقی، اجتماعی و سیاسی مسئله سب و لعن ۶۲
- بخش دوم: سب در فقه مذاهب اسلامی**
۱. حکم اصل سب ۷۱
- گفتار اول: دیدگاه علمای مذاهب اسلامی در سب ۷۱
- مبحث اول: دیدگاه علمای مذهب جعفری ۷۱
- مبحث دوم: دیدگاه علمای سایر مذاهب اسلامی ۷۳
- گفتار دوم: ادله فقهی در اثبات مشروعیت نداشتن سب ۷۶
- مبحث اول: استناد به قرآن کریم و بررسی مفاد آن ۷۷
- آیه اول: ﴿وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ﴾ ۷۷
- آیه دوم: ﴿وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ ۷۷
- مبحث دوم: استناد به سنت رسول خدا ﷺ ۸۰
- حکم اصل سب در روایات نبوی ﷺ از طریق اهل بیت علیهم السلام ۸۱
- حکم اصل سب در روایات نبوی ﷺ از طریق غیر اهل بیت علیهم السلام در منابع اهل سنت ۸۴
- مبحث سوم: کلمات اهل بیت علیهم السلام پیرامون حرمت اصل سب ۸۹
- مبحث چهارم: استناد به عقل ۹۱
۲. موارد جواز سب (استثنائات) در فقه اسلامی ۹۳
- گفتار اول: مصادیق مشترک جواز سب در فقه مذهب جعفری و سایر مذاهب اسلامی ۹۳
- مبحث اول: مُتْجَاهِرٌ بِهٖ فَسُق ۹۳
- الف) از منظر فقه مذهب جعفری ۹۳
- ب) از منظر فقه سایر مذاهب اسلامی ۹۷
- مبحث دوم: مُبْدِعٌ وَبَدْعَتُكَذَّارٌ ۱۰۱
- الف) از منظر فقه مذهب جعفری ۱۰۱
- ب) از منظر فقه سایر مذاهب اسلامی ۱۰۷
- مبحث سوم: سب در جواب سب ۱۰۸
- الف) از منظر فقه مذهب جعفری ۱۰۹
- ب) از منظر فقه سایر مذاهب اسلامی ۱۱۰

- گفتار دوم: مصادیق غیر مشترک جواز سب در فقه مذهب جعفری و سایر مذاهب اسلامی ۱۱۱
- مبحث اول: غیر متأثر از سب ۱۱۱
- مبحث دوم: جرح راویان و شهود ۱۱۳
- مبحث سوم: تعریف و شناساندن با القاب زشت ۱۱۴
۳. مجازات سب (سب‌کننده) ۱۱۷
- گفتار اول: سب‌الله ۱۱۷
- مبحث اول: در منظر فقه مذهب جعفری ۱۱۷
- مبحث دوم: در منظر سایر مذاهب اسلامی ۱۱۹
- سب‌الله از دیدگاه فقه حنفی ۱۱۹
- سب‌الله در منظر فقه مالکی ۱۱۹
- سب‌الله در منظر فقه شافعی ۱۲۰
- سب‌الله در منظر فقه حنبلی ۱۲۲
- گفتار دوم: سب‌النبی ﷺ ۱۲۳
- مبحث اول: در منظر فقه جعفری ۱۲۳
- مبحث دوم: از دیدگاه دیگر مذاهب اسلامی ۱۳۱
- محور اول: حکم سب‌النبی ﷺ از مسلمانان ۱۳۱
- مسئله اول: در اصل مجازات سب‌النبی ﷺ ۱۳۱
- مسئله دوم: مجازات سب‌النبی ﷺ به دلیل حدّ یا کفر و ارتداد ۱۳۳
- مسئله سوم: قبول توبه سب‌النبی ﷺ و تأثیر آن بر مجازات ۱۳۶
- مسئله چهارم: توبه دادن یا استتابه سب‌النبی ﷺ پیش از اجرای حکم ۱۴۳
- محور دوم: در حکم سب‌النبی ﷺ از اهل ذمه ۱۴۴
- مسئله اول (در اصل مجازات سب‌النبی ﷺ) ۱۴۴
- مسئله دوم: مجازات سب‌النبی ﷺ از باب حدّ یا نقض عهد ۱۴۶
- مسئله سوم: قبول توبه سب‌النبی ﷺ و تأثیر آن بر مجازات او ۱۴۷
- مسئله چهارم: لزوم توبه دادن ذمی پیش از اجرای حکم ۱۴۹
- گفتار سوم: سب انبیاء الهی ﷺ ۱۵۰
- مبحث اول: در منظر فقه جعفری ۱۵۰
- مبحث دوم: در منظر فقه سایر مذاهب اسلامی ۱۵۳
- گفتار چهارم: سب اهل بیت عصمت و طهارت ﷺ ۱۵۴

- مبحث اول: از دیدگاه مذهب جعفری ۱۵۴
- مبحث دوم: از دیدگاه دیگر مذاهب اسلامی ۱۶۴
۱. نقل ام سلمه (رضی الله عنها) از پیامبر اعظم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۱۶۵
- الف) گزارش عبدالله جدلی از ام سلمه ۱۶۵
- ب) نقل قیس بن حازم از ام سلمه (رضی الله عنها) ۱۶۷
۲. نقل عبدالله بن عباس از پیامبر اعظم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۱۶۸
۳. نقل از حسین بن علی عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَام از پیامبر اعظم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۱۶۹
- گفتار پنجم: سب مسلمان ۱۷۱
- مبحث اول: سب مسلمان از دیدگاه مذهب جعفری ۱۷۱
- مبحث دوم: سب مسلمان از دیدگاه دیگر مذاهب اسلامی ۱۷۲

بخش سوم: لعن در فقه مذاهب اسلامی

۱. حکم لعن از دیدگاه علما و اندیشوران فقه مذاهب اسلامی ۱۸۷
- گفتار اول: فقهای مذهب جعفری ۱۸۷
- گفتار دوم: فقهای دیگر مذاهب فقه اسلامی ۱۹۰
۲. واکاوی حکم لعن در منابع مشترک فقه اسلامی ۱۹۷
- گفتار اول: لعن در قرآن و بررسی دلالتی آیات ۱۹۷
- مبحث اول: لعن کنندگان در قرآن ۱۹۸
۱. خداوند سبحان ۱۹۸
- الف) آیات مشتمل بر واژه لعن و مشتقات آن ۱۹۸
- ب) آیات مشتمل بر واژگان همگون و قریب المعنا با لعن ۱۹۹
- ج) آیات مرتبط با لعن و نفرین ۲۰۳
۲. غیر خداوند ۲۰۸
- الف) حضرت داوود عَلَيْهِ السَّلَام و عیسی عَلَيْهِ السَّلَام و نوح ۲۰۸
- ب) پیامبر اعظم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و بستگان او ۲۰۹
- ج) فرشتگان و مردم ۲۱۰
- د) لاعنون ۲۱۰
- ه) زوج در لعان ۲۱۱
- و) مؤذّن (ندا دهنده) ۲۱۱

۲۱۲.....	ز) اشهاد (گواهان)
۲۱۴.....	ح) دوزخیان
۲۱۹.....	مبحث دوم: لعن شدگان در قرآن
۲۲۰.....	۱. اشخاص لعن شده و مفاد آیات حاوی آن
۲۲۰.....	الف) ابلیس
۲۲۱.....	ب) ابولهب
۲۲۲.....	۲. گروه‌ها و عناوین لعن شده و مفاد دلالتی آیات حاوی هر یک از آنها
۲۲۲.....	الف) دروغ‌گویان
۲۲۷.....	ب) ظالمان و ستمکاران
۲۳۲.....	ج) تهمت زندگان به زنان مؤمن
۲۳۴.....	د) آزار دهندگان خدا و رسول خدا ﷺ
۲۳۶.....	ه) قاتل عمدی مؤمن
۲۳۸.....	و) پیمان‌شکنان، فساد کنندگان در زمین و قاطعان رحم
۲۳۹.....	ز) کتمان کنندگان حقایق دینی
۲۴۰.....	ح) کافران
۲۴۴.....	ط) مشرکان
۲۴۵.....	ی) منافقان
۲۴۸.....	ک) کم‌فروشان
۲۴۹.....	ل) سبک شمارندگان نماز و ریاکنندگان در نماز
۲۴۹.....	م) عیب‌جویان و توهین کنندگان
۲۴۹.....	۳. اقوام لعن شده و مفاد دلالتی آیات حاوی هر یک از آنها
۲۴۹.....	الف) قوم عاد
۲۵۰.....	ب) قوم ثمود
۲۵۱.....	ج) قوم مدین
۲۵۲.....	د) قوم فرعون
۲۵۳.....	ه) اصحاب سبت
۲۵۴.....	و) شجرهء ملعونه
۲۶۱.....	ز) اصحاب اخذود
۲۶۱.....	جمع‌بندی نهایی از آیات حاوی ملعونان در قرآن

گفتار دوم: لعن در سنت نبوی ﷺ، اعتبار و مفاد آن در تبیین حکم لعن	۲۶۶
مبحث اول: گزارش‌های حاوی لعن و نفرین پیامبر اعظم ﷺ درباره دیگران	۲۶۷
الف) لعن صاحبان صفت و عنوان خاص توسط رسول خدا ﷺ	۲۶۷
۱. عناوین گزارش شده با تصریح به صحت سند	۲۶۸
۲. عناوین گزارش شده بدون تصریح به صحت سند	۲۷۴
ب) لعن قبایل خاص و معین توسط رسول خدا ﷺ	۲۹۱
ج) لعن افراد معین توسط رسول خدا ﷺ	۲۹۲
لعن پیامبر ﷺ بر افراد مشخص و معین، بدون ذکر نام و نشان در مجامع روایی	۲۹۲
لعن پیامبر ﷺ بر افراد مشخص و معین با ذکر نام و نشان در مجامع روایی	۲۹۴
مبحث دوم: گزارش‌های منع از لعن در سنت رسول خدا ﷺ و وجه جمع آن	۳۰۶
مبحث سوم: جمع‌بندی نهایی از حکم لعن در سنت نبوی ﷺ	۳۱۰
خاتمه	۳۱۵
کتابنامه	۳۲۷
نمایه	۳۶۳

مقدمه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى أَشْرَفِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ، مُحَمَّدٍ ﷺ وَآلِهِ الطَّيِّبِينَ
الطَّاهِرِينَ الْمُعْصومِينَ سِيَمَا بَقِيَّةِ اللَّهِ الْأَعْظَمِ أَرْوَاحَنَا لَهُ الْفِدَاءُ.

سب، شتم و لعن، به مثابه مصداقی تام از بُغض، از همان ابتدای زندگی بشر تاکنون بین مردمان شایع بوده است و عده‌ای برای نشان دادن بغض و کینه خود به جریان‌ها یا اشخاصی، به آن مبادرت می‌ورزیدند. ابراز بغض درونی در قالب سب و لعن، از مسائل نخستین در عالم بشری و مورد ابتلای جوامع مسلمان و غیرمسلمان است و ابعاد اخلاقی، اجتماعی و سیاسی وسیع دارد، که قابل بحث و بررسی فراوان است؛ چه این‌که حب و بغض در وجود انسان، دو نیروی درونی و قدرتمندی است که منشأ ثمرات زیادی برای جامعه و افراد آن است. انسان به محبوبش علاقه دارد و از مبعوضش بیزاری می‌جوید و اصولاً تا محبت و علاقه نباشد، اراده نیست و تا اراده نباشد، قیام و اقدامی نخواهد بود و تا کراهت و انزجار نباشد، ترک و پرهیز معنایی ندارد.

با نزول اسلام و تأیید لزوم تولی و تبری درباره دوستان و دشمنان خداوند، این موضوع در جامعه اسلامی و پس از پیدایش گرایش‌ها و نحله‌های متفاوت در زمینه‌های کلامی و فقهی، میان برخی پیروان مذاهب و مسالک مختلف نمود و جلوه ویژه‌ای یافت؛ به‌ویژه هنگامی که همراه با نوعی تعصب و جانبداری همراه شد. در طول تاریخ اسلام، مشاهده می‌شود که بزرگان مذاهب، مورد سب و لعن پیروان دیگر مذاهب قرار می‌گرفتند؛ به‌گونه‌ای که در برخی موارد به جنگ‌های خونین بین پیروان و طرف‌داران آنان انجامیده است. این مسئله، مُنحصر

به مذهب جعفری در تقابل با دیگر مذاهب اهل سنت نیست، بلکه بین مذاهب اهل سنت نیز سب و لعن و تکفیر بزرگان مذاهب دیگر نیز رواج داشته است. اهانت و سب و حتی لعن ابوحنیفه توسط بخاری و برخی طلایه داران اهل حدیث در کتب فقهی و تاریخی، شاهد این مطلب است و بر هیچ یک از تتبع کنندگان پوشیده نخواهد بود.

کوتاهی در تفسیر درست از مفهوم سب و لعن و همچنین تفکیک آن دو با توجه به گزاره‌ها و آموزه‌های اسلامی، و تمایز حکم آنها، که می‌باید توسط اندیشوران حوزه فقه صورت گیرد، منجر به ایجاد کدورت بین پیروان مذاهب فقهی شد؛ تا جایی که برخی با ناآگاهی از مبانی و تحلیل‌های یکدیگر به نقد فتاوی فقهی طرف مقابل پرداختند. عدم تفکیک و تمایز مفهومی سب و لعن، باعث شد که عده‌ای از اندیشوران فقه اسلامی با حسن نیت، لعن و ناسزا را عملی ممنوع انگارند؛ تا جایی که برخی گروه‌های تکفیری با استناد به ادله حرمت سب، لعن را نیز به آن ضمیمه کردند و به پشتوانه برخی گزارش‌های روایی از پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله که در منابع روایی آنان وجود دارد، نظر شرع مقدس اسلام را در هر دو حرام معرفی کردند؛ تا حدی که برخی معتقدند این لعن در قرآن مجید، نمی‌تواند دلیلی برای جواز لعن غیر خداوند بر صاحبان اوصاف و گروه‌های مذکور در قرآن باشد.

گروهی دیگر، جواز لعن با همان الفاظ قرآنی را به صورت کلی و عام پذیرفته‌اند و مصادیق مشروعیت لعن را عناوینی کلی همچون کفار، مشرکان و منافقان مطرح کردند بدون آن که جواز لعن با نام و نشان خاص درباره فردی معین را بپذیرند. از این رو، لعن برخی منافقان مدینه را که از صحابه پیامبر صلی الله علیه و آله بودند، با نام و نشان مشروع ندانستند و پیروان اهل بیت علیهم السلام و مذهب جعفری را به سب و لعن صحابه پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله متهم کردند و این را از بزرگ‌ترین شعائر و نشانه‌های تشیع و فقه جعفری پنداشتند!!

پس از ظهور زمینه‌های اشتراک مفهومی سب و لعن و همچنین تردید در حکم جواز اصل لعن توسط برخی علمای مذاهب اسلامی، بسیاری به دفاع از حکم جواز لعن در اسلام و نقد افکار اعتقادی نادرست درباره عدالت تمام صحابه پیامبر صلی الله علیه و آله پرداختند و این رویه،

تاکنون نیز با بیان و قلم‌های دیگر از پیروان مکتب جعفری و دیگر مذاهب در لابه‌لای برخی کتب کلامی ادامه دارد. منتها در این آثار، بُعد فقهی و جوانب مختلف آن، ارزیابی و ارزشیابی نشده است. هرچند در لابه‌لای کلمات فقهای جهان اسلام، مطالبی مطرح گردیده است، تاکنون کتابی مدون، یکپارچه و مستقل و با رویکرد فقه مذاهب اسلامی نگاشته نشده است.

بدون تردید سبّ به معنای دشنام، در فقه مذهب جعفری همچون دیگر مذاهب اسلامی جایی ندارد و باید در این تحقیق، با تتبع در آرای فقهای اسلامی، به تفکیک مذاهب فقهی، حرام دانستن دشنام، سبّ و شتم به مؤمنان و مسلمانان با ارائه کلمات و ادله آنان به نمایش گزارده شود. اما سؤال اینجاست که اگر در فرضی که خوار و ذلیل کردن بدعت‌گذار، مثلاً تنها مُنحصر به سبّ و شتم و دشنام دادن به او باشد تا جامعه اسلامی از عقاید مُنحرف او در امان بماند، نظر فقه اسلامی درباره این‌گونه مصادیق چگونه است؟ آیا مذاهب مختلف فقه اسلامی در این زمینه مطالبی دارند؟ آیا حفظ و ضرورت نظام اسلام و جامعه مسلمان برای آنان فرضی فوق‌العاده و استثنائی تلقی می‌شود تا حکم سبّ و دشنام دادن در این فرض با فروض عادی تفاوت یابد. بنابر پاره‌ای گزارش‌های رسیده از امام جعفر بن محمد علیه السلام با تغییر عنوان اولی به ثانوی، که همان حفظ و ضرورت نظام اسلام است، حکم مسئله متفاوت است؛ دشنام دادن با عنوان اولی، حرام است، و در فرض مذکور، جایز حتی بنابر اهمیت موضوع، واجب خواهد بود. این مطلب در فقه مذاهب چهارگانه اهل سنت نیز به صورت استثناء از حکم حرمت سبّ مطرح شده است.

یا لعن بر بزرگان و اشخاص مورد احترام در مذاهب اسلامی، چنانچه موجب کُذورت بین مسلمانان شود و انگیزه تفرقه امت اسلامی توسط برخی اجانب و دورافتادگان از رحمت الهی را فراهم سازد، به حکم ثانوی، که حکمی شرعی واقعی است، جایز نیست. گزارش‌های رسیده از اهل بیت علیهم السلام بر این مطلب دلالت دارد و پیروان خاص آنان، به این مطلب توجه داشته‌اند؛ چنان‌که از یکی از ثواب اربعه امام مهدی علیه السلام رسیده است؛ لعن بر معاویه در برهه‌ای از زمان ممنوع گردید. این حکم نه از باب حکم حکومتی از سوی حاکم منصوب به نصب

خاص است، بلکه حکم ثانوی و واقعی مسئله است که در فقه جعفری پشتوانه دارد. خلاصه آن که تمایز مفهومی و مصداقی سبّ و لعن و تفاوت حکم هریک از دیگری و همچنین توجه به اختلاف مبانی و تحلیل مطالب از جوانب مختلف فقهی و فروض گوناگون بحث، اهمیت بسزایی دارد و تاکنون تحقیقی با این نگرش در تبیین سبّ و لعن از منظر فقه مذاهب اسلامی وجود ندارد. بنابراین، ارائه تحقیقی جامع در خصوص آرا و دیدگاه‌های و اندیشوران مذاهب اسلامی در لعن و سبّ با تفکیک جوانب مسئله و فروض مختلف و تمییز حکم اولی و ثانوی لعن و سبّ از یکدیگر و تبیین آن و ارائه احکام لعنت‌کننده و دشنام دهنده (لاعن و سبّ) با توجه به منابع فقهی، ضروری است.

این تحقیق با رویکرد توصیفی-تحلیلی و با روش گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای به بررسی آرای فقهی دانشمندان مذاهب فقه اسلامی و ادله آن می‌پردازد، و به دلیل استناد به کلمات و عبارات فقهای مذاهب فقهی و ارباب جرح و تعدیل، و اهمیت مطالب آنان، متن مورد استناد به همراه آدرس در پاورقی ذکر می‌شود و به شناخت بهتر اندیشمندان حوزه فقه در این مسئله و آگاهی از نظرات دیگر مذاهب می‌انجامد و این امر، موجب تقریب فقهی آرای مذاهب در این مسئله، و وحدت بیش از پیش امت مسلمانان خواهد بود.

شایسته است از همکاران خود در پژوهشکده علوم اسلامی پژوهشگاه المصطفی ص، به ویژه ریاست محترم پژوهشکده «حجت الاسلام دکتر عزالدین رضانژاد» و مدیر گروه فقه و اصول «حجت الاسلام دکتر محسن ملک افضلی اردکانی» که نظارت بر این اثر و مراحل نشر آن را بر عهده داشتند، تشکر و قدردانی کنم. امید است این متاع قلیل، مورد رضایت حضرت بقیة الله الاعظم ع قرار گیرد و موجبات تقریب مذاهب اسلامی را فراهم کند، و فرهیختگان حوزوی و دانشگاهی، به خصوص دانش پژوهان عرصه فقه مذاهب اسلامی از آن بهره‌مند شوند.

والسلام علیکم ورحمة الله وبرکاته

اول ذی الحجة الحرام سال یکهزار و چهارصد و سی و هشت

مهدی درگاهی